

Szilágyi
Zita
Mária

Evangelikus széplelkűek a közjó szolgálatában

A Nostitzok közvetítő szerepének áthagyományozódása Magyarországon az evangélikus Podmaniczkyakban

Az evangélikus Podmaniczky család mind idősebbik, mind fiatalabbik ágának leszármazottai között találunk jeles tudósokat, írókat, kultúrapártoló és kultúraközvetítő személyiségeket a 18–19. században. A reformkori pest-budai lutheránus elit vezéralakjainak többsége német ajkú és ezáltal a német kultúra iránt befogadóan érzékeny volt, annak szokásait, értékeit szeretettel ápolta és közvetítette. A szakirodalom most kezd komolyabb érdeklődéssel fordulni báró Podmaniczky Károlynak¹ második feleségével, Jänkendorfi-Nostitz Elisával megkötött házasságkötéséből eredeztethető német kultúraközvetítő befolyásának vizsgálata felé. A Nostitzokkal és Podmaniczkyakkal kapcsolatos családtörténeti kutatás eddigi eredményei alapján feltehető, hogy Károly és Elisa gyermekei közül Podmaniczky Júlia és Podmaniczky Frigyes írói és közéleti szerepvállalásának kialakulásában nem csupán a kiváló nevelőknek és tanároknak,² hanem a német anyjuk által még Drezdában elsajátított családi szocializációs mintáknak is volt mérvadó szerepe és hatása. Podmaniczky Júlia életének, írói tevékenységének feltáráshoz nélkülözhetetlen a családi, indikatori közeg feltérképezése, ezért felértékelődik édesanyjának és német családjának drezdai közege. Ebben a tanulmányban részletesen nem Podmaniczky Júliával, hanem anyai nagypapja, Gottlob Adolf Ernst von Nostitz-Jänkendorf (G. A. Nostitz) életútjának a bemutatásával foglalkozunk. Azt vizsgáljuk, hogy a G. A. Nostitznak tulajdonított „mittlerolle”³ (közvetítő) szerepből mi az, ami kitapinthatóan a Podmaniczky családon belül áthagyományozódhatott, és a 19. századi magyar művelődés és kultúrtörténet fejlődésére hatással lett.

Gottlob Adolf Ernst von Nostitz-Jänkendorf életútja

Gottlob Adolf Ernst von Nostitz-Jänkendorf 1765. április 21-én született Niesky See mellett. Édesapja, Wolf Gottlob korán meghalt. Édesanyja, Juliane Eleonore Ernestine geb. von Kiesewetter 1770-ben beíratta fiát August Wilhelm Hauswald magániskolájába, amelynek tizenhat éves koráig volt tanulója. Ezután a Lipcsei Egyetemen állam- és

¹ Báró Podmaniczky Károly (1772–1833) a fiatalabb Podmaniczky-ághoz tartozó Podmaniczky I. Sándor és báró Jeszenák Zsuzsanna gyermeke.

² Podmaniczky Júlia tanárai: Angyalffy Mátyás (1776–1839), a Georgikon tanára tanította elsőként magyarra, majd Zsivora György tanította őt magyar nyelvre. Hunfalvy Pál 1833-tól nevelője lett Podmaniczky Frigyesnek és Árminnak, 1834-től pedig Hunfalvy János is nevelőjük lett.

³ „Nostitz kam als Adelige eine wichtige Mittlerrolle zwischen der Hofgesellschaft und dem aufstrebenden Bürgertum zu.” (Nostitz fontos közvetítő szerepet töltött be az udvari elit és a polgárság közt.) FIEDLER 2016, 12. o.

jogtudományokat tanult. 1786. május 31-én feleségül vette Henriette Sophie von Bosét, akitől tizenkét gyermeke született. Az első gyermekük korán elhunyt, a második gyermekük volt Elisa Nostitz-Jänkendorf, Podmaniczky Júlia édesanyja.

G. A. Nostitz 1789-ben a hivatali pályát rövid időre félretette, és az oberlausitzi tartományi régióban átvette a családi örökségek révén rá eső birtokigazgatási feladatokat. Házasságkötése révén szerezte meg Doberschaut, Moholz See-t, a bautzeni várlakot pedig 1792-ben vásárolta meg. Nostitz különös figyelmet szentelt a szociális és oktatási kérdéseknek. Zittauban elsőként alapított egy polgári iskolát Ludwig Gedike⁴ példája nyomán, aki Lipcsében példaképévé vált. 1794-ben Oppachban szegényházat, majd 1799-ben szegényekkel foglalkozó intézetet alapított. Elkészítette a dörfelni szegényintézet szabályzatát, jóval megelőzve a szociális törvénykezés folyamatát, amelyben később egyik fia, Julius Gottlob Nostitz közreműködött. Nostitz 1804-től irányította az ortenburgi tartományi közigazgatási hivatalt. 1805-től a Bautzeni Szociális Társaság alapító tagja lett. 1808-ban megvásárolta Bautzenben a városháza (ma a Német–Szorb Népszínház) épületét. 1807-ben családjával visszatért Drezdába, és az egyháztanács elnökeként (Oberkonsistorialpräsident) Franz Volkmar Reinhard udvari prédikátorral együttműködve átdolgozták a Lipcsei Egyetem alapszabályát.⁵

Hivatali és politikai karrierje akkor kezdett kibontakozni, amikor Frigyes Ágost⁶ király 1809-ben meghívta a szász királyi titkos tanácsba (Geheime Konsilium). A Konferenzminister, azaz valóságos titkos tanácsos címet hosszú időn át viselte mint a legmagasabb udvari méltóságot. Közben a szász királyi udvarnál megbízást kapott egy politikai és szociális reformprogram kidolgozására, ennek vetületében 1811-ben Pirnában,⁷ a Sonnenstein fellegrvárban kezdeményezte és irányította az örvültek és elmebeteg gyógyintézetének felállítását. A napóleoni háborúk társadalmi hatásainak következményeként felismerte a rengeteg árván maradt gyermek kapcsán, hogy szükséges a társadalom védtelenül maradt tagjai számára az intézményes szociális védelem. Így 1824-ben Bräunsdorfban egy tartományi szintű (szászországi) árvaintézetet alapított 150 árva gyermeknek, ahol iparosszakmát tanulhattak, vagy katonává nevelték őket.

1827-ben elhunyt a szászok által „igazságosnak” nevezett Frigyes Ágost szász uralkodó. Ekkor Szászországban is feltorlódtak a politikai események, elsősorban a korszellem diktálta társadalmi és kormányzati reformok elmaradása miatt. Az új uralkodó, „jóságos” Antal⁸ trónra kerülésekor új

2. kép. Bárá Podmaniczky Károly (1772–1833)

⁴ Ludwig Friedrich Gottlob Ernst Gedike (1760–1838) a Lipcsében alapított első polgári iskola igazgatója 1804-től 1832-ig.

⁵ Franz Volkmar Reinhard (1753–1812) evangélikus lelkész, a wittenbergi egyetem teológia- és filozófiaprofesszora, majd a szász királyi udvar prédikátora. Felesége Ernestina Charpentier, Podmaniczky Júlia keresztanyja, és sógornője Podmaniczky Károlynak az elhunyt első feleség kapcsán.

⁶ III. Frigyes Ágost szász választófejedelem (1763–1827), a napóleoni uralom alatt 1806-tól 1827-ig I. Frigyes Ágost néven az első szász király.

⁷ Pirna Elba-parti város Drezdától délkeleti irányban kb. 20-30 km-re. Kora újkori történelmi emléke a Sonnenstein-fellegrvár, ma is látható.

⁸ I. Antal („a jóságos”) 1827-től 1836-ig uralkodott a szász királyságban.

bizottságokat nevezett ki, hogy előkészítsék a feudális előjogok és terhek eltörlését, vagy ahogyan azt ők nevezték, a „hitványosság megváltását” biztosító törvényt; továbbá elő kellett készíteni egy új ipartörvény bevezetését biztosító jogszabályt. Miközben ezek a bizottságok a nagy társadalmi és gazdasági reformok előkészületein dolgoztak, a kormányzati rendszert a cenzúra, az önkény, a teljhatalommal felruházott titkos kabinet irányítása jellemezte. Az

1830-as évek körül tehát kormányzati szinten a régi feudális kormányzási rendszert fenntartatni igyekvők és a modern polgári értelemben vett alkotmányos kormányzást szorgalmazók közt feszült a politikai nézetkülönbség. Ez szinte egybeesik a magyar reformkornak azzal az időszakával, amikor nálunk megjelent 1830-ban Széchenyi István *Hitel* című könyve, és megkezdődött a nagy társadalmi és gazdasági változtatásokat elindító reformmozgalom.

1830-ban, az *Ágostai hitvallás* háromszáz éves jubileuma alkalmából zavarások indultak meg a szász királyságon belül, és a katolikus felettes hatóságokban mélyeséges gyanakvás ütötte fel a fejét a protestáns népességgel szemben. Antal király felmentette hivatalából a régi keményvonalas politikát képviselő Detlev von Einsiedel grófot.⁹ Átszervezte a kormányán belül működő titkos tanácskollégiumot (Geheimes Ratscollegium), amelynek új elnöke G. A. Nostitz lett. A liberális szemléletű Bernhard von Lindenau¹⁰ kormányzása alatt dolgozták ki 1831-ben az első szász alkotmányt, amelynek a megszüvegezésében G. A. Nostitz is részt vett (lásd FIEDLER 2016, 10. o.). Az alkotmányt Antal király aláírta, G. A. Nostitz pedig ellenjegyezte. Így lett a „jóságos” Antal király az első szász alkotmányos uralkodó. Podmaniczky Júlia nagyapja pedig nemcsak hogy ellenjegyezte az alkotmányt, de az újonnan alapított Államtanács élén mint a rangban legelső államminiszter tevékenykedett.

A szász alkotmányos kormányzás megszületésének emlékét őrzi Lipszében az egyetem aulájában egy relief, amelyen a „jóságos” Antal király és még néhány jeles személy, köztük a miniszterelnök, Bernhard von Lindenau lát-

ható. Egy német történész valószínűsíti, hogy a domborművön G. A. Nostitz is látható, miután azokat örökítették meg rajta, akiknek szerepük volt az alkotmány létrejöttében (lásd uo. 11. o.).

G. A. Nostitz politikai tevékenysége mellett Arthur vom Nordstern írói álnéven is írt. Különös érdeme, hogy pártolta a szorbokat,¹¹ lefordította németre a szorb népdalokat és a szorb himnuszt. 1820-ban lefordította George Gordon Byron verseit. Írt Carl Maria von Weber számára, aki nagy becsben tartotta Nostitzot. G. A. Nostitz egyik művében¹² írt Magyarország reformkori állapotáról, Zrínyi Miklósról, akit a „magyar Leonidásznak” titulált, és Corvin Mátyásról. Bemutatta az ország népességét, annak többnemzetiségű arculatát. Ezt akár értelmezhetjük úgy is, hogy művével a magyarokról is közvetített információt a szászok felé.

G. A. Nostitz részt vett a drezdai kulturális-irodalmi egyesületi élet szervezésében. Mint fent is említettem,

⁹ Detlev von Einsiedel gróf (1773–1861) politikus, Frigyes Ágost király uralkodása alatt kabinetminiszter.

¹⁰ Bernhard von Lindenau (1779–1854) 1830-tól szász kabinetminiszter, 1831-től a szász alkotmányos monarchia miniszterelnöke.

¹¹ A szorbok nyugati szláv nép Németország keleti határán, elismert nemzeti kisebbség Németországban. A szorb nyelv és kultúra ápolását leginkább Bautzen város képviseli.

¹² Nostitz művének címe: *Erinnerungsblätter eines Reisenen im Hochsommer 1822*. In: NORDSTEIN 1824, 301–306. o.

Gottlob Adolph Ernst von Nostitz und Jänkendorf,
Rgl. Sächs. Konferenzminister, auf Oppab, Werda u. f. w.
Prälident 1795–1817.

1. kép. Gottlob Adolf Ernst von Nostitz und Jänkendorf
(1765–1836), Podmaniczky Júlia anyai nagyapja

fontos közvetítő szerepet töltött be a szász felső társadalmi réteg és a polgárság között. Gyakran vett részt olyan informális irodalmi körökben, amelyeknek a német romantika legjelesebb alkotói, művészei – Karl August Böttinger, Ludwig Tieck, Elisa von Recke, Christoph August Tiedge – is tagjai voltak. A drezdai főnemesség körében János szász herceg és a polgárság képviselőivel, Carl Gustav Carusszal, Theodor Hell-lel előadásokat tartottak és beszélgetéseket folytattak művészetekről, történelemlről. 1814-ben Christian Adolf von Seckendorff báró meghívására a művészek és írók Drezdában megalapították a Thee und Butterbrod szellemi kört. G. A. Nostitz vezetése alatt a kör tagjai szorosabbá fűzték a kapcsolataikat, irodalmat, költészetet, klasszikus zenét hallgattak. Ez a kör mint egyesület birtokolta a Drezdai Reggeli Újságot, az Esti Újságot, és uralták a publikálási lehetőségeket, ők tartották kézben a lapkiadást. Nostitz ezt a szellemi társulatot gyakran hívta meg találkozóira a nyári rezidenciájába Loschwitzba. Ezt a loschwitzzi rezidenciát anyai örökségként megörökölte Podmaniczky Júlia, és drezdai létük alatt nyári lakként használták.¹³ Nostitz vezette a drezdai Rath und That elnevezésű szociális jótékonyági egyesületet, amelyet 1803-ban Carl Graf Bose és Franz Volkmar Reinhard alapítottak. A Rath und That egyesület 1823-ban egy iskolát alapított háromszáz gyermek számára, amelyik az evangélikus kötődésű szülőknek egyfajta alternatívát jelentett a katolikus iskolával szemben (FIEDLER 2016, 14. o.). Érdemei elismerésül Nostitzot 1817-ben kitüntették a szász királyi civil (polgári) érdemrend nagykeresztjével.

G. A. Nostitz tagja volt számos szabadkőműves páholynak, és 1815-ben kiadott egy szabadkőműves daloskönyvet. 1830-ban Heinrich Wilhelmét követően G. A. Nostitz lett a szász tartományi páholy nagymestere.¹⁴ 1835-ben a Lipcsei Egyetem tiszteletbeli díszdoktorává avatták. Kitüntetéseit, tiszteletbeli rangjait haláláig, 1836. október 15-ig viselte. Végző nyughelye az oppachi birtok evangélikus templomának családi sírboltjában van.

Elisa Henriette Jänkendorf-Nostitz

Elisa Henriette Jänkendorf-Nostitz 1788. november 20-án született Drezdában. Apja Gottlob Adolf Ernst von Nostitz und Jänkendorf, anyja Henriette Sophie von Bose.¹⁵ Elisa 1812-ben jött Magyarországra, amikor férjhez ment báró Podmaniczky Károlyhoz. Házasságukból hat gyermek született, közülük kettő, Rudolf és Mária nem élte meg a felnőttkort. Elisa személyéről a hazai köztörténetben eddig kevesebb szó esett, noha nagyszerű gyermekeket nevelt a hazának, köztük Podmaniczky Júlia író, Podmaniczky Frigyes, a Nemzeti Színház, majd Operaház intendánsát, olyan szabadelvű politikus személyét, aki életét 1867 után Budapest főváros fejlődésének szentelte. Jänkendorf-Nostitz Elisa életének bizonyos időszakában Pesten a Cukor (később Károlyi) utcában, azt követően a Szel utca és Fürdő utca sarkán álló egykori Pollack-ház bérpalotájában élt, illetve Aszódon a Podmaniczky-kastély Sándor-szárnyában.¹⁶ A városi és vidéki kettős életvitelre magyarázatot adhat az akkori arisztokrácia szokásos életformája. Télen városi bérpalotákban éltek, tavaszi, nyári időben pedig a vidéki, uradalmi kastélyban. Miután Podmaniczky Károly első felesége, Charpentier Júlia halott gyermeket hozott a világra, és pár napon belül gyermekági lázban maga is elhunyt az aszódi kastélyban, a második feleségét, Elisát már nem engedte a vidéki viszonyok

¹³ Ezt az információt Uwe Fiedler bocsátotta rendelkezésemre.

¹⁴ Bautzenben a „Zur goldenen Maurer” szabadkőműves páholynak, Drezdában tiszteletbeli tagja volt a „Zum goldenen Apfel”, a „Zu den drei Schwertern” és a „Asträa zur grünenden Raute” páholyoknak. Lásd FIEDLER 2016, 13–14. o.

¹⁵ Kirchenbüchern der Sophienkirche Dresden (Ev-Luth. Hofkirche) 1788. Lfd. Nr. 40. 342. o.

¹⁶ PODMANICZKY 1984, 15. o. Lásd még: KRÚDY 1926, 9. o.

közt szülni, így beköltöztek Pestre (DERKA 1940, 71–72. o.). Ezért születtek Elisa és Károly gyermekei: Júlia, Elisa, Rudolf, Frigyes, Ármin és Mária Pesten. Elisa 1833-ban megözvegyült, és azt követően zárkózottan élt. Miután a magyar nyelvet nem beszélte, a birtok ügyeinek igazgatására férje halála után, annak akaratának megfelelően családi tanács állíttatott fel, amelynek tagjai minden hazai birtokperben és az ügyek intézésében segítségére voltak. A családi tanács tagjai: Thaisz András, Hunfalvy Pál és Delcourt kisasszony. Gyermekeinek nevelésére és oktatására különös gondot fordított. 1836-ban hazalátogatott Drezdába szüleinek ötvenedik házassági évfordulójára, és magával vitte gyermekeit, kikre az utazás és a drezdai családi környezet életre szóló hatást gyakorolt.

Az 1848–49-es forradalom és szabadságharcban két gyermeke, Júlia és Frigyes Kossuth pártjára álltak. Elisa

3. kép. Egger Vilmos (1792/93–1830); Podmaniczky Károlyné Podmaniczky Károlyné Jänkendorf-Nostitz Elisa (1788–1853). Olaj, vászon, ltsz.: MNM TKCS 64.4.

nevű lánya férje kapcsán az osztrák császári kormányzathoz hű politikát folytatott. Nehéz helyzetet okozott számára, hogy Kossuth-párti gyermekei 1849 áprilisában a debreceni trónfosztást követően illegitim uralkodónak tekintették Ferenc Józsefet. Számára egyfajta védőpajzsot jelentett, hogy apja hűséges államminisztere volt a szász királynak. Neveletéséből adódóan Elisa feltehetően monarchista érzelmű volt, így 1849-ben a szabadságharc leverése után az osztrák császári kormányzat „óvatosan” kezelte személyét. Sokat szenvedett attól, hogy lánya, Podmaniczky Júlia politikai emigrációba kényszerült férjével, Jósika Miklóssal. Frigyes fiát a szabadságharcban való részvétele miatt büntetésből besorozták egy távoli ausztriai császári ezredbe, és onnan 1851 júniusában szabadult. A Bach-korszakban még megélte a nagyszülői érzelmeket, hiszen Ármin fiának gyermekeiben az aszódi kastélyban gyönyörködhetett, miközben ott az osztrák titkosrendőrség zaklatásaival is szembesülnie kellett.¹⁷ Podmaniczky Károlyné sz. Elisa Nostitz-Jänkendorf 1853-ban, 65 éves korában hunyt el Aszódon.

Összegezve G. A. Nostitz gyakorlati és szellemi örökségét: a szász Oberlausitz régió területén szegényházak és árvaintézetek alapítása, evangélikus iskolaalapítás, szociális törvényalkotás, vallásügyi és oktatási reform, ipartámogatás, művészet- és irodalomápolás, a szász alkotmány ellenjegyzése. Nostitz a saját hazájában a politikai, gazdasági és vallási reformoknak elszánt végrehajtója volt. Kivételes karakter, akinek életútja, gyakorlati tevékenysége arra enged következtetni,

hogy a családi kapcsolatokon keresztül inspiráló erőként hathatott a magyarországi Podmaniczkyakra nézve, másrészt rajtuk keresztül a 19. századi magyar közállapotokra vonatkozóan is. Elisa férje, Podmaniczky Károly a Pesti Evangélikus Egyházközség világi felügyelője volt 1825-től 1833-ig, majd 1826-tól a Dunántúli Egyházkerület világi felügyelője lett. Ásványgyűjtőként, minerológus tudósként tevékenykedett, ásványta-

¹⁷ „E házmotózások (Aszódi kastély) teljesen felzavarták a falusi »Csendélet«-rőlí idyllikus fogalmaimat, kivált miután többször is megismétlődtek. Harmadízben éjszaka, éjfél után két óraker törtek rám, s ekkor nem irományt, de embert kerestek nálam s egyenesen anyám szállásának tartottak. Szegény anyám halálra való ijedelmet állott ki: nem volt szabad az ágyból megmozdulnia, s szeme láttára kinyitották összes szekrényeit, azt gyanítván, hogy ezek egyikében van elbújtatva valamely conspirator.” PODMANICZKY 1984, 325. o.

ni gyűjteményét a Nemzeti Múzeum 1842-ben felvásárolta (GURKA 2008, 341. o.). Podmaniczky Károly és Schedius Lajos közeli barátok és ugyanannak a német műveltséget hordozó társasági körnek a tagjai voltak. Vallási identitásából fakadóan az evangélikus iskolaügyet, a tudományok és a magyar közművelődési állapotok fejlesztését Károly a németországi kapcsolatrendszerének és tapasztalatainak hatásaként támogatta. Károly már az első német felesége elhalálása előtt¹⁸ kialakult német kultúrájú orientációját csak tovább erősíthette egy ilyen széles látókörű és reformer politikus após, mint G. A. Nostitz. A német családi kulturális érintkezést igazolja, hogy Károly házasságkötése után is gyakorta utazott Drezdába. Az is elképzelhető, hogy a szászországi alkotmányos kormányzati rendszer létrehozásában aktívan közreműködő G. A. Nostitz irányadó politikai reformjavaslatokkal látta el a reformkor hajnalán vejét, Károlyt, de ennek igazolása még további kutatások feladata.

Figyelemre méltó Károly hazai politikai, társas érintkezést elősegítő tevékenysége a Casino alapszabályának kidolgozásában (lásd uo. 339. o.). Felesége, Elisa özvegyként a Pesti Magyar Színház (később Magyar Nemzeti Színház) építését pénzzel és anyagi javakkal támogatta.¹⁹ További kapcsolódási pont a Nostitzok kultúraközvetítő tevékenységével kapcsolatban, hogy Magyarországon a karácsonyfa-állítás szokását éppúgy kötik Jänkendorfi-Nostitz Elisához,²⁰ mint a kortárs Brunsvik Terézhez. Egyetlen történész sem tudta eddig egyértelműen és kizárólagosan egyetlen személyhez kötni Magyarországon ennek a szokásnak a bevezetését, és nem is biztos, hogy feltétlenül szükséges, hiszen ez egy több évszázadon átívelő kultúrtörténeti folyamat volt. Ha azonban tényként fogadjuk el, hogy Brunsvik 1815-ben már ismerte az ünnepi szokást, valamint hogy 1828-ban már biztosan állított karácsonyfát, akkor azt is figyelembe kell vennünk, hogy a Jänkendorfi-Nostitz Elisának tulajdonított karácsonyfa-állítási szokás már érvényesülhetett 1812-től, ahogy Magyarországra érkezett, de az 1820-as évek második felétől mindenképp, amikor Podmaniczky Frigyes kisgyermek volt. Ezekből arra következtetünk, hogy Brunsvik Teréz és Jänkendorfi-Nostitz Elisa megközelítőleg egy időben honosították meg ezt a szokást Magyarországon.

G. A. Nostitz kulturális közvetítő szerepének továbbhagyományozódását a magyarországi unokáiban is leg-

4. kép. Martin Moritz Lämmel? (19. század második fele): Jósika Miklósné Podmaniczky Júlia. Papír, acélmetszet, 18,3 x 13,2 cm, ltsz.: MNM TKCS 7656.

¹⁸ Első felesége Julie Charpentier (1778?–1811). Az aszódi evangélikus egyházközség halotti anyakönyvi bejegyzése szerint 33 éves korában hunyt el.

¹⁹ „Örömmel értettem, hogy a tekintetes Karok és Rendek tegnapi napon tartott köz gyűlésökben a kerepesi úton elkezdett játékszín építését továbbá is köz's álhatatos lelkesedéssel elhatározzák. E nemes ügynek a némi nemű elősegülésére én is, ámbár idegen nemzetű vagyok, de mégis új szép hazám iránt tartozó szent kötelességeimet ismervén, bátor vagyok a tekintetes vármegyének 25 öl hasítatlan (Prügel) cserfát téglá-égetésre, vagy egyéb használatra alázatosan ajánlani, melyly az én Kartallal határos Mindszenti erdőmből akármikor elvithető... A levél kelt. 1835. november 18-án. özvegy Báró Podmaniczky Károlyné, született báró Nosztitz Jaenkendorf.” *Honművész*, 1835. 96. sz. 769. o.

²⁰ PODMANICZKY 1984, 38–39., 41. o. Lásd még Hornyák Mária és Lukács László karácsonyfakultusszal kapcsolatos értekezését.

inkább özvegyen maradt édesanyjuk hatásának tulajdonítom. Károly halála után Elisa kapcsolata Drezdában élő családjával húsz éven át tovább élt, és neki maradt nevelő hatása és lelki-szellemi befolyása a gyermekeire.

Ahogy G. A. Nostitz német életrajzírója szerint Nostitz közvetítő volt a szász felső társadalmi csoportok és a polgárság között, úgy Podmaniczky Júlia is hasonló közvetítő szerepet töltött be a 19. század második felében az írásain keresztül a főnemesség és a kialakulóban lévő polgári középosztály értékrendje között. Arisztokrata származású ironóként a brüsszeli és drezdai emigrációban polgári életformát élt, polgári foglalkozást választott, és ezáltal a nyugat-európai polgári mentalitást is elsajátította és közvetítette Magyarországra. A középosztály ifjú hölgyeinek, asszonyainak a modern polgári értékrend normáiról írt beszélyeket, novellákat, olykor regényeket. Brüsszleből Magyarországra küldött heti tudósításain keresztül közvetítette nemcsak az aktuális divatot, hanem értékes információkat a nyugat-európai urbanizáció fejlődéséről, a nyugat-európai polgárság modern életmódjáról és mentalitásáról.

A Nostitzok szellemi befolyását és „védnökségét” az utódokban, Podmaniczky Júlia keresztelési dokumentumán is olvashatjuk, ahol több prominens drezdai személy, köztük Franz Volkmar Reinhard evangélikus teológiai professzor, szász királyi udvari prédikátor feleségének neve is olvasható.²¹

Podmaniczky Frigyes számára a dualizmus idején belső meggyőződésből fakadt a közjó szolgálatának vállalása, így lett a főváros kulturális intézményeinek, először a Nemzeti Színháznak, majd az Operaháznak az intendánsa, s a Fővárosi Közmunkatanács alelnökeként Budapest modern polgári arculata létrehozásának elkötelezett irányítója.

G. A. Nostitz Drezdában felnevelkedett gyermekeinek életútja igazolja azt a hatást, amelyet a családi közeg kulturális és politikai kapcsolati hálója bázisként jelenthetett. Podmaniczky Júlia anyai nagybátyja, Eduard Gottlob Nostitz 1836-tól 1844-ig szász belügyminiszter volt Bernhard Lindenau kormányában. 1845-től 1847-ig tagja volt a drezdai városi tanácsnak. G. A. Nostitz egyik német életrajzírója szerint Eduard Gottlob Nostitz költötte a szász himnuszt, de ezt végül nem a maga érdemének tulajdonította, hanem a költeményt átadta költőnő testvéreinek, Clotilde Septimie-nek. Fivérük, Julius Gottlob Nostitz hiválnok, diplomata lett, és a német egység létrejötte után a német szövetségi parlament tagja is lett. Podmaniczky Júlia nagynénje, Clotilde Septimie költőnő a szász (német) irodalom és költészet kiemelkedő alakja volt a 19. században.

A Nostitzok és Podmaniczkyak családi kapcsolatrendszerén keresztül áthagyományozódhatott az a teremtő, alkotó erő, a változtatásra és megújításra fogékony evangélikus szellemiség, amely Magyarországon is kezdeményezte a feudális társadalmi rend felbomlását, a nemzeti kultúra felemelését és egy modern, polgárosodó főváros, majd ország megeremtését.²²

A közelmúltban a Podmaniczky család 18–19. századi kulturális szerepéről megjelent tanulmánykötetben (GURKA 2017) a szerzők számos kérdést vagy utalást tettek a Podmaniczky és Nostitz család történetével és kapcsolati hálójával kapcsolatban. Bízom benne, hogy e tanulmányban közölt családtörténeti adatokkal és a német forrásokból merített információkkal bővíteni sikerül a Podmaniczkyak 19. századi magyar közéleti és kulturális szerepéről eddig feltárt tudományos eredményeket.

²¹ „Reinhard Wittwer gebohren von Charpentier”. Franz Volkmar Reinhard szász királyi, udvari prédikátor felesége volt Ernestine von Charpentier, Podmaniczky Károly első, elhunyt feleségének, Julia Charpentier-nek a testvére.

²² „Sehol a haladásnak, a kényelemnek, a művelődésnek legkisebb nyoma sem volt észlelhető – a hanyatlás, a pusztulás mindenfelé. Keblem lehangoltságán a szemembe toluuló könnyek könnyítének némileg, s feleszmélve elaléltásgomból megfogadám, hogy az elhagyott, s az általam annyira kedvelt fővárosunk emelését tűzendem ki életem egyik vezéreszméjéül.” PODMANICZKY 1984, 340. o.

Bibliográfia

Források

- Aszódi Evangélikus Egyházközség 1811. évi halotti anyakönyve.
Kirchenbüchern der Sophienkirche Dresden (Ev-Luth. Hofkirche). 1788. Lfd. Nr. 40.
Özvegy Bárány Podmaniczky Károlyné született Bárány Nostitz Jaenkendorf 1835. november 18-án kelt levele. *Honművész*, 3. évf. 1835. 96. sz. 769. o.
Pesti Német Evangélikus Egyházközség kereszteleési anyakönyve 1787–1819.

Hivatkozott művek

- BÖHM, Boris 2015. Der sächsische Konferenzminister Gottlob Adolf Ernst von Nostitz und Jänckendorf (1765–1836). *Sächsische Heimatblätter*, 61. évf. 2. sz. 158–161. o.
DERKA Clarisse 1940. *Bárány Podmaniczky Károlyné Charpentier Júlia*. Akadémia, Budapest. (A Podmanini és Aszódi báró Podmaniczky család története 6.)
DÉZSI Lajos 1916. *Bárány Jósika Miklós 1794–1865*. Athenaeum, Budapest. (Magyar Történeti Életrajzok.) Web: <http://mek.oszk.hu/05800/05804/html/>. (Letöltés: 2018. április 9.)
DOBY Antal, Feöldy 1892. *A Podmaniczky család (Podmanini és Aszódi Bárány)*. Buschmann F. Könyvnyomdája, Budapest.
FIEDLER, Uwe 2016. *Gottlob Adolf Ernst von Nostitz und Jänckendorf*. Bischofswerda.
FIEDLER, Frank – FIEDLER, Uwe 2017. *Lebensbilder aus der Oberlausitz*. Bischofswerda.
GURKA Dezső 2008. Egy magyar bányatanácsos vándorévei. Bárány Podmaniczky Károly jénai és freibergeri tanulmányútjának korai romantikus konnotációi. *Magyar Tudomány*, 169. évf. 3. sz. 334–342. o. Web: http://epa.oszk.hu/00600/00691/00051/pdf/EPA00691_magyar_tudomany_2008-03_334-342.pdf. (Letöltés: 2018. április 9.)
GURKA Dezső 2017. *A bárány Podmaniczky család szerepe a 18–19. századi magyar kultúrában*. Gondolat Kiadó, Budapest.
HORNÁK Mária 1994. Brunszvik Teréz, az első óvodák és a karácsonyfakultusz. *Ethnografia*, 105. évf. 2. sz. 567–571. o.
KRÚDY Gyula 1926. A tegnapiak ködlovagjai. *Világ*, 47. sz. 9. o.
LUKÁCS László 2006. *Karácsonyi népszokások*. Doktori értekezés. Székesfehérvár. http://real-d.mtak.hu/140/1/Luk%C3%A1cs_L%C3%A1szl%C3%B3.pdf. (Letöltés: 2018. április 9.)
NORDSTEIN, Arthur vom 1824. *Erinnerungsblätter eines Reisenden im Spätsommer von 1822*. Georg Joachim Göschen, Leipzig.
PODMANICZKY Frigyes 1984. *Egy régi gavallér emlékei. Válogatás a Naplótöredékekből (1824–1887)*. Helikon Kiadó, Budapest.
RÓZSA György 1968. Egger Vilmos öröksége. *Művészettörténeti Értesítő*, XVII. évf. 1–2. sz. 80–84. o. Web: http://real-j.mtak.hu/523/1/MUVTORTERT_17_1968.pdf. (Letöltés: 2018. április 9.)
SERFŐZŐ Szabolcs 2015. „Sola Scriptura”. Az aszódi Podmaniczky-kastély dísztermének kifestése és ikonográfiai programja az evangélikus erénytanok összefüggésében. *Művészettörténeti Értesítő*, 64. évf. 1. sz. 139–156. o.

Szilágyi Zita Mária az Aszódi Evangélikus Petőfi Gimnázium és Általános Iskola középiskolai történelemtanára. A Károli Gáspár Református Egyetem Történelemtudományi Doktori Iskolájának végzős doktorandusz hallgatója. A szerző doktori kutatásának témája: Bárány Jósika Miklósné sz. Podmaniczky Júlia tevékenysége a 19. században. E tanulmány a szerző PhD-disszertációjának részét képezi.

